

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МАСЛЮК ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.98

**РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
У СФЕРІ ОБІГУ РАДІОАКТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті внутрішніх справ

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
кандидат юридичних наук, доцент **Біленчук Петро Дмитрович**,
Київський національний університет внутрішніх справ, професор кафедри
досудового розслідування Навчально-наукового інституту підготовки слідчих і
криміналістів

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Басай Віктор Давидович**
Одеська національна юридична академія, директор навчально-консультативного
центру

доктор юридичних наук, професор **Котюк Іван Ілліч**,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри
криміналістики

Захист відбудеться “23” січня 2009 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.01 в Київському національному університеті внутрішніх
справ (03035, м. Київ, пл. Солом’янська, 1)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного
університету внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом’янська, 1

Автореферат розісланий “20” листопада 2008 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Д. Удалова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток міжнародного співробітництва, глобалізація економічних та суспільних процесів супроводжується появою нових ризиків, пов'язаних із загостренням ідеологічних, національних та релігійних протиріч. Це сприяє активізації терористичної діяльності, яка постійно урізноманітнює форми свого прояву, долучаючи до арсеналу злочинності сучасні досягнення науки та техніки.

Злочинність у сфері обігу радіоактивних матеріалів та її різновид – ядерний тероризм відноситься до нових видів протиправної діяльності і полягає у застосуванні або погрозі застосування ядерних чи радіоактивних матеріалів, вибухових або забруднюючих пристроїв на їх основі для досягнення соціальних, економічних чи політичних цілей.

Відношення світової громадськості до цієї проблеми пройшло декілька етапів – від усвідомлення гіпотетичної загрози несанкціонованого використання ядерної зброї до встановлення факту існування тіншового ринку ядерних матеріалів. Загроза злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів посилюється тим, що вона носить міжнародний характер. Це пояснює особливу увагу, яка приділяється світовою спільнотою питанням протидії даному виду злочинної діяльності, організації міжнародного контролю за поширенням ядерних технологій та матеріалів. Україна займає високу позицію у світовому рейтингу країн, які відповідально відносяться до діяльності з ядерними матеріалами та технологіями. З іншого боку, географічне розташування нашої країни, її розвинутий ядерний комплекс, досвід участі у ядерних програмах СРСР потенційно визначають Україну в зоні ризику для діяльності організованих злочинних груп метою яких є заволодіння радіоактивними матеріалами або налагодженню їх транзиту.

Окремі проблеми забезпечення ядерної безпеки в міжнародному та національному правових просторах, а також окремі сторони боротьби з можливістю потрапляння радіоактивних матеріалів в сферу, нерегульовану нормами права, були об'єктами уваги низки вітчизняних вчених, таких як Балюк Г.І., Біленчук П.Д., Ваганов М.О., Ейсман А.О., Йориш О.І., Козлов В.Ф., Лисиченко В.К., Лукницький В.А., Мишарин В.М., Онищенко Н.М., Папижук В.Н., Плева К.В., Селиванов М.О., Тихомиров О.Д., Циркаль В.В., Шемшученко Ю.С. та інші, наукові розробки яких залишаються фундаментальними для криміналістичної науки та актуальними дотепер. Суттєвий внесок у висвітлення вказаної проблеми зробили наукові та практичні надбання західних дослідників і науковців країн СНД: Алісон Г., Бейкер Р., Бан М., Барадеї М., Вільріх М., Дадер Д., Зайцева Л., Каплан Д., Кох Л., Лисенко О.М., Маерлі М., Медалі Р., Наймер С., Тайлор Т., Тіллі А.О., Фергюсон К., Хенд К., Шведов Г.В. та ін.

При визначенні напрямку дослідження та написанні роботи автор спирався на фундаментальні роботи вчених, які розглядали ті чи інші сторони методики розслідування злочинів, а саме: Ароцкер Л.Ю., Басай В.Д., Бахін В.П., Берназ В.Д., Галаган В.І., Гончаренко В.Г., Грошевий Ю.М., Іщенко А.В.,

Карпов Н.С., Клименко Н.І., Колесніченко О.Н., Костицький М.В., Котюк І.І., Кузьмічов В.С., Лисенко В.В., Лук'янчиков Є.Д., Матусовський Г.А., Порубов Н.І., Салтевський М.В., Сегай М.Я., Стахівський С.М., Тіщенко В.В., Удалова Л.Д., Шепітько В.Ю. та інші.

Не дивлячись на наявність науково-практичних розробок в області радіаційної безпеки та теоретичного розкриття окремих криміналістичних сторін злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів, усі вони безпосередньо не торкалися її комплексного криміналістичного дослідження. Більше того, всі попередні праці відображали тільки окремі сторони прояву даного виду злочинної діяльності, не проводячи її єдиної систематизації на основі криміналістичних критеріїв. Саме тому здійснення криміналістичного аналізу злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів видається нам актуальним і перспективним, а отже потребує детального з'ясування та розкриття в науково-практичному аспекті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота за темою дослідження виконувалась відповідно до плану наукових досліджень Київського національного університету внутрішніх справ з реалізації Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р., №1767), а також Пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень МВС України, що потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ України на період 2004-2009 роки (наказ МВС України 05.07.2004 р., №755); планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Київського національного університету внутрішніх справ.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є встановлення правових, процесуальних та криміналістичних аспектів розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів.

Для досягнення мети роботи необхідно було вирішити наступні **завдання**:

- встановити зв'язок соціальної загрози злочинного застосування радіоактивних матеріалів з фізичною природою явища радіоактивності. Провести аналіз способів категоризації радіоактивних матеріалів за ступенем суспільної небезпеки та способами їх злочинного використання;
- розглянути відповідність кримінально-процесуальної бази, яка регламентує діяльність учасників розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів наявним нормативам медико-санітарного забезпечення радіаційної безпеки;
- дослідити сучасний стан і тенденції розвитку міжнародного та національного законодавств у сфері забезпечення ядерної безпеки. Встановити ступінь достатності національної правової бази для ефективної протидії злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів;
- з'ясувати зміст та поняття злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів як особливої форми протиправної діяльності. Встановити загальні та спеціальні елементи її криміналістичної характеристики;

- розкрити особливості проведення окремих слідчих дій при розкритті та розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів. Визначити роль та місце спеціалістів при їх провадженні;
- розглянути сучасний стан та завдання судової експертизи при розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів. Визначити значення ядерно-фізичних методик при розслідуванні даної категорії справ;
- визначити роль та перспективи ядерних судових лабораторій в системі заходів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю у сфері обігу радіоактивних матеріалів.

Об'єктом дослідження виступають відносини, що складаються в процесі розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням радіоактивних матеріалів, як особливий вид суспільно небезпечних діянь проти громадської безпеки.

Предметом дослідження є розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів.

Методи дослідження обрані на підставі визначених у роботі мети та завдань дослідження з урахуванням його об'єкта та предмета. Методологічною основою став *комплексний підхід* при аналізі злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів, що враховував специфіку предмету злочину, особливості його криміналістичної ідентифікації та формальну побудову кримінально-процесуального законодавства. Провідним у дослідженні виступив *системно-структурний метод*, який дозволив виділити узагальнені елементи, що характеризують різні типи даного виду злочинної діяльності, встановити зв'язки між ними, структурувати дану форму протиправної діяльності. На підставі *системно-функціонального методу* в дисертації встановлено значимі ознаки та проведено класифікацію проявів правопорушень з радіоактивними матеріалами, здійснено диференціацію компетенції органів, діяльність яких спрямована на забезпечення ядерної безпеки держави. *Порівняльно-правовий метод* був використаний для порівняння ступеня гармонізації норм ядерних законодавств та кримінально-правових норм різних країн, їх адекватності рекомендаціям Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ); *метод моделювання* – для оцінки тяжкості злочину та визначення ступеня шкоди внаслідок впливу радіаційного опромінення. Вирішення цих завдань потребувало також застосування *формально-логічного методу*, наприклад, для встановлення ознак складів злочинів.

Нормативною базою дослідження є Конституція України, чинне кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України, комплекс правових та законодавчих актів, що складають ядерне законодавство України. При написанні роботи дисертант опирався також на матеріали періодичної друкованої та електронної літератури.

Емпіричною базою дослідження стало вивчення матеріалів 12-ти кримінальних справ у сфері обігу радіоактивних матеріалів (по Закарпатській області), узагальнення досвіду МАГАТЕ щодо незаконного обігу радіоактивних матеріалів та анкетування 120 співробітників УМВС України в Закарпатській області. Проведене анкетування дозволило звернути увагу на питання

відсутності практичної обізнаності працівників з основними радіоактивними елементами, способами захисту від них, професійної підготовки зазначеної категорії працівників .

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що воно є *першим в Україні комплексним аналізом процесуальних та криміналістичних особливостей* провадження у справах щодо незаконного обігу радіоактивних матеріалів, де обґрунтовано доцільність використання нових ядерно-фізичних методик при проведенні судової експертизи, створення ядерних судових лабораторій. На підставі опрацювання положень, що відбивають результати теоретичних і практичних вітчизняних та міжнародних досліджень та узагальнень практичних здобутків, дисертантом висунуто, обґрунтовано чи додатково аргументовано низку нових теоретичних і прикладних понять, положень та висновків, зокрема:

вперше:

- пропонується правове закріплення категоризації радіоактивних матеріалів у залежності від ступеня небезпеки для здоров'я людини, законодавче відокремлення збройних ядерних матеріалів з класу радіоактивних матеріалів;
- введено необхідність криміналістичної оцінки шкоди здоров'ю людини від незаконного використання радіоактивних матеріалів, що має враховувати сукупність детермінованих та стохастичних наслідків;
- обґрунтовано необхідність введення в сучасне законодавство України норм, які регулюють діяльність працівників правоохоронних органів при розкритті та розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів, зокрема, визначення їх правового статусу, поняття робочого місця та введення нових регламентів їх діяльності;
- визначено зміст злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів, як сукупність правопорушень, об'єднаних спільним предметом злочину – радіоактивними чи ядерними матеріалами, виділено загальні та специфічні елементи її криміналістичної характеристики;
- запропоновано ввести в криміналістичну та процесуальну практику поняття ядерної злочинності, яке більш точно характеризує сукупність злочинів у сфері поводження з радіоактивними матеріалами та елементами ядерних технологій;
- проведено криміналістичну класифікацію проявів злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів як особливої форми протиправної діяльності по відношенню до предмету, мотивів злочину, суб'єкта та об'єкта посягання, способів злочинної діяльності;
- обґрунтовано доцільність створення в Україні ядерних судових лабораторій для забезпечення єдиних судових методик дослідження радіоактивних матеріалів, їх професійного та апаратурного оснащення. Важливим є створення банку даних для систематизації параметрів радіоактивних матеріалів, в тому числі й вилучених з незаконного обігу;

- запропоновано ввести в наявну практику досудової експертизи ядерно-фізичні, зокрема, спектроскопічні (альфа-, бета-, гамма-) та активаційні методики дослідження радіоактивних матеріалів;
удосконалено:
- наукові уявлення про особливість визначення кримінальної відповідальності за незаконну діяльність, пов'язану з радіоактивними матеріалами;
- системний підхід для розкриття та розслідування окремих видів злочинів, пов'язаних з особливо-небезпечними матеріалами: радіоактивними, хімічними та біологічними, що впливає з подібності їх криміналістичних характеристик;
набуло подальшого розвитку:
- положення про необхідність гармонізації ядерного законодавства України, із законодавствами країн-сусідів та врахуванню в ньому рекомендацій МАГАТЕ та інших міжнародних організацій;
- теза про необхідність підвищення ступеня взаємодії правоохоронних органів різних країн для запобігання та протидії незаконному обігу радіоактивних матеріалів, особливо, між країнами близького зарубіжжя.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що при безпосередній участі автора були розроблені та впроваджені у навчальний процес кафедри криміналістики Київського національного університету внутрішніх справ наукові розробки стосовно особливостей процесуального та криміналістичного провадження при розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів (акт впровадження в навчальний процес КНУВС від 15.11.2007 року); у практичну слідчо-оперативну та експертну діяльність при розслідуванні кримінальних справ у сфері обігу радіоактивних матеріалів (акт впровадження в практичну діяльність УМВС України в Закарпатській області від 15.12.2007 року); Викладені в дисертації висновки й рекомендації можуть бути використані: у *правотворчості* – формуванні пропозицій щодо зміни законодавства України, яке визначає умови та порядок взаємодії правоохоронних органів з органами місцевої влади; впровадження санітарно-медичних регламентів для правоохоронців при розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів; у *науково-дослідній сфері* – для розвитку теоретичних проблем криміналістики та практики судово-експертних досліджень злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів, порушень ядерної безпеки країни.

Особистий внесок здобувача. Положення, які викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто. Доробок дисертанта в наукових працях, написаних у співавторстві з науковим керівником, становить 75%.

Апробація результатів дисертації. Положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри досудового розслідування Навчально-наукового інституту підготовки слідчих і криміналістів КНУВС.

Оприлюднення основних положень та результатів дисертації відбулося на: Міжнародному науково-практичному семінарі «Безпека в Причорноморському регіоні: загрози та протидія» (м. Одеса, квітень 2004 р.); Міжвузівській науково-практичній конференції «Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю» (м. Донецьк, квітень 2004 р.); науково-практичному семінарі «Тіньова економіка в інфраструктурі організованої злочинності» (м. Одеса, вересень 2004 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності» (м. Київ, квітень 2005 р.); 2-й Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми європейської інтеграції та транскордонного співробітництва» (м. Луцьк, вересень 2005 р.); 2-му Міжнародному Форумі «Фізична ядерна безпека – міри протидії актам ядерного тероризму» (м. Київ, жовтень 2006 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Підготовка співробітників поліції в установах Німеччини: досвід Баварії» (м. Київ, січень 2007 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Профілактика і розслідування економічних злочинів: проблеми, сучасний стан, тенденції» (м. Київ, лютий 2007 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінальний процес України в контексті Європейських стандартів судочинства» (м. Київ, грудень 2007 р.).

Публікації. Основні результати дослідження відображені у дванадцяти наукових працях, у тому числі в п'яти статтях у фахових виданнях ВАК України.

Структура дисертації розкриває мету та предмет дослідження, відповідає логіці наукового пошуку й вимогам ВАК України і складається зі вступу, трьох розділів, що поєднують одинадцять підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Зміст роботи викладено на 193 сторінках тексту, його доповнюють додатки на 20 сторінках та 202 найменування використаної літератури на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовуються актуальність і ступінь дослідженості теми; вказується на зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами та темами; визначаються об'єкт, предмет, мета та завдання, наукова новизна; показано практичне значення одержаних результатів; особистий внесок здобувача в їх одержання; апробація результатів дисертації та її структура.

Розділ 1 «**Радіоактивні матеріали як об'єкт криміналістичного дослідження**» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі **1.1. «Поняття та характеристики явища радіоактивності»** розкривається сучасне розуміння явища радіоактивності, його зміст, кількісні характеристики та особливості. Виділено два класи радіоактивних матеріалів по тяжкості вчинення злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів: джерела іонізуючого випромінювання (ДІВ) для враження організму людини та ядерних збройних матеріалів для виготовлення ядерного вибухового пристрою.

Підрозділ **1.2. «Криміналістичний аналіз способів використання радіоактивних матеріалів у злочинних цілях».** Використовуючи криміналістичний метод, дисертантом узагальнено шляхи злочинного

застосування ДІВ, ступінь суспільної небезпеки радіоактивних матеріалів. Так, збройні ядерні матеріали в силу підвищеної здатності до поділу ядер (спонтанного чи стимульованого нейтронами) можуть застосовуватися для створення ядерних вибухових пристроїв, виготовлення та приведення в дію яких спричиняє значні руйнації. Проте потрапляння їх до злочинних організацій, як показує аналіз, є малоймовірним внаслідок складної технології їх виготовлення та забезпечення належного фізичного захисту.

Більшу суспільну небезпеку становить так звана «брудна бомба» – хімічний вибуховий пристрій, що містить як наповнювач радіоактивну речовину. Відносно спрощений підхід до виготовлення такого пристрою робить його найбільш привабливим для терористичних організацій. Приведення його в дію є фактором фізичного та соціально-психологічного впливів для досягнення злочинних цілей.

Приведено перелік радіоактивних матеріалів, які можуть використовуватися злочинцями при побудові «брудної бомби», їх доступність та сфери їх легального застосування.

Підрозділ 1.3. «Криміналістична категоризація радіоактивних матеріалів» присвячений розгляду критеріїв категоризації радіоактивних матеріалів, що слідує з наявності особливих біологічних наслідків взаємодії їх високоенергетичного ядерного випромінювання з організмом людини. Згідно МАГАТЕ, подібна категоризація вводиться для оцінки ступеня суспільної небезпеки радіоактивних речовин, величини шкоди завданої чи відвернутої від особи, та є основою для прийняття правових, організаційних рішень та розробки криміналістичних методик протидії проявам злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів.

Введено 5-ти ступеневу категоризацію ДІВ: 1) надзвичайно небезпечні для людини; 2) дуже небезпечні для людини; 3) небезпечні для людини; 4) малоймовірна небезпека для людини; 5) дуже малоймовірна небезпека для людини.

Підрозділ 1.4. «Правове, криміналістичне та медико-санітарне забезпечення органів правопорядку при проведенні радіаційно небезпечних робіт» складається з двох пунктів.

У пункті 1.4.1. «Біологічна дія радіаційного випромінювання» розглянуто особливості дії радіації на організм людини та її можливі наслідки. Дається характеристика детермінованих та стохастичних закономірностей прояву дії радіації. Так, детерміновані закономірності мають місце при перевищенні певної дози опромінювання організму людини, коли є причинно-наслідковий зв'язок між опроміненням та захворюванням людини. Стохастичні – проявляються при зростанні вірогідності появи певних захворювань навіть при малих дозах опромінення.

Наголошено, що врахування закономірностей біологічного впливу радіації є важливим фактором подальшого визначення ступеня суспільної небезпеки злочинного діяння.

У пункті 1.4.2. «Загальна характеристика нормативних та медико-санітарних обмежень при поводженні з ДІВ» проведено аналіз нормативно-

правових актів, які визначають критерії оцінки радіаційної безпеки України, зокрема, Норм радіаційної безпеки та Основних санітарних правил забезпечення радіаційної безпеки України. Ці документи містять систему принципів, нормативів та радіаційно-гігієнічних регламентів, виконання яких є обов'язковим в політиці держави щодо забезпечення протирадіаційного захисту людини і обов'язковими для виконання всіма юридичними та фізичними особами, які проводять практичну діяльність з ДІВ. Вони визначають три категорії осіб, які зазнають опромінювання: *категорія А* – особи, які постійно чи тимчасово працюють безпосередньо з ДІВ; *категорія Б* – особи, які безпосередньо не зайняті роботою з ДІВ, але у зв'язку з розташуванням робочих місць в приміщеннях та на промислових майданчиках об'єктів з радіаційно-ядерними технологіями можуть отримувати додаткове опромінення; *категорія В* – все інше населення.

Дисертант наголошує на відсутності спеціального правового статусу співробітників правоохоронних органів, які в силу службових обов'язків задіяні при розкритті та розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів.

Розділ 2 «Правові та криміналістичні аспекти розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів» містить три підрозділи.

Підрозділ 2.1. «Правове регулювання ядерної та радіаційної безпеки в міжнародному та національному праві» складається з двох пунктів.

Так, пункт 2.1.1. «Характеристика міжнародного ядерного законодавства: сучасний стан, цілі та завдання» присвячений аналізу сучасного міжнародного ядерного права, розкриттю його особливостей, принципів та засад.

Дисертант визначає, що сучасне міжнародне ядерне право визначає три рубежі боротьби з незаконним обігом радіоактивних матеріалів: фізичний захист ядерних матеріалів та об'єктів; протидія нелегальному переміщенню ядерних матеріалів та технологій, особливо, транскордонному та юридично-правова база розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів, розвиток експертних методик: ядерна судова експертиза та криміналістика.

Базовим документом у сфері забезпечення ядерної безпеки являється Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1964 р.), який визначає особливості міжнародної кооперації у сфері розробки, володіння та користування ядерною зброєю та її компонентами. Усвідомленість небезпеки, яку несе в собі злочинність у сфері обігу радіоактивних матеріалів призвела до прийняття Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму (2005 р.).

Тенденцією останнього часу є зростання рекомендаційної ваги документів, які розробляються МАГАТЕ та затверджуються ООН. Їх адаптація в структуру національних законодавств, в тому числі і України, є важливим чинником для формування єдиних правових та криміналістичних оцінок злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів, покращення ефективності її протидії.

У пункті 2.1.2. «Правове регулювання радіаційної безпеки в Україні» аналізується ядерне законодавство України як сукупність нормативно-правових актів, що регулюють відносини в сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, правила поведіння з ДІВ, питання пов'язані з функціонуванням

ядерних об'єктів, а також кримінально-правової відповідальності за суспільно небезпечні діяння з використанням радіоактивних матеріалів.

Ядерне законодавства України містить традиційну ієрархічну конструкцію, тобто розподіл нормативно-правових актів в залежності від їх юридичної сили, що передбачає конституційний, законодавчий та підзаконні рівні. Загальна структура законодавства містить: а) норми прийняті національними державними органами; б) ратифіковані міжнародно-правові акти та договори; в) діючі до цих пір нормативні акти колишнього Радянського Союзу.

Проте, правова база ядерного законодавства України, в основному, орієнтована на регулювання безпеки атомних електростанцій (АЕС), контролю за ядерним паливом та відходами, а також подоланням наслідків Чорнобильської катастрофи. Майже повністю позбавлені правового регулювання відносини, які виникають при розкритті та розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів.

У підрозділі **2.2. «Поняття та криміналістична класифікація злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів»** констатується відсутність єдиного підходу до визначення поняття злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів, що обумовлено відносною новизною даної форми протиправної діяльності та різноманітністю форм її прояву.

Проведений аналіз національного та міжнародного законодавств щодо трактування злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів дозволив виділити ряд характерних ознак: незаконність, тобто вчинення дій без згоди та відома держави шляхом порушення існуючих правових норм; наявність спеціального предмету злочину або предмету злочинного посягання – ядерних чи радіоактивних матеріалів, ядерних технологій, матеріалів та приладів подвійного застосування, ядерних об'єктів та установок; вчинення особою суспільно небезпечних діянь, які проявляються у придбанні, зберіганні, використанні, передачі, видозмінненні, знищенні, перевезенні та захороненні ДІВ; настання або можливість настання суспільно небезпечних наслідків.

Для більш повної характеристики злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів дисертантом проведено криміналістичну класифікацію її проявів. В основі такої класифікації дисертантом взято критерії, пов'язані з природою явища радіоактивності, спричинення матеріальної шкоди, особливостями злочинної діяльності.

Підрозділ **2.3. «Криміналістична характеристика злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів»** Дисертантом вперше здійснено спробу об'єднати різні форми даного виду злочинної діяльності за спільними криміналістичними критеріями, ввести щодо нього узагальнене науково-криміналістичне представлення.

Показано, що криміналістична характеристика злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів не стосується окремого правопорушення, а об'єднує всі ознаки злочинів, предметом яких є радіоактивні матеріали та ядерні технології, незаконне володіння якими створює небезпеку для суспільства. Проведено аналіз різноманітних способів вчинення злочинів у залежності від форми прояву злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів. Поряд із

загальними елементами криміналістичної характеристики як предмет злочину, спосіб вчинення, механізму прояву, особи злочинця, в роботі розглянуто спеціальні поняття для даного виду злочинів як об'єкт посягання, мотиви діяльності, особливості організованих груп чи терористичних організацій.

Розділ 3. «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів» складається з чотирьох підрозділів.

Підрозділ 3.1. «Особливості процесуального провадження при розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів». Дисертант проводить аналіз наявного процесуального порядку діяльності правоохоронних органів при розслідуванні даної категорії справ. Визначено послідовність дій представників державних органів при виявленні підозрілого матеріалу.

Акцентовано на невідповідності існуючої нормативно-правової бази діяльності державних органів при виявленні радіоактивних матеріалів з діючим кримінально-процесуальним законодавством. Суперечливим є надання законодавцем місцевому органу виконавчої влади координуючої функції по організації взаємодії правоохоронних органів, митниці та інших державних органів, які здійснюють діяльність в даній сфері.

Наголошено на важливій ролі спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями в галузі ядерної фізики та ядерних технологій, при проведенні окремих слідчих дій в даній категорії справ. Це обумовлено необхідністю використання його знань щодо ідентифікації радіоактивних матеріалів, поводження з ними при вилученні в якості доказу, забезпеченні медико-санітарних регламентів для учасників процесу.

У підрозділі **3.2. «Характеристика сучасного стану проведення судових експертиз при розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів»** докладно проаналізовано правові підстави та особливості призначення експертизи ДІВ, вилучених з незаконного обігу.

Враховуючи особливий предмет дослідження, проведення судової експертизи радіоактивних матеріалів можливе тільки в установах, що мають відповідні ліцензії комітету Держатомрегулювання України. Базовою експертною установою в даній галузі є Інститут ядерних досліджень НАН України.

Дисертантом визначено основні завдання судової експертизи радіоактивних матеріалів: віднесення об'єкту, що досліджується, до категорії радіоактивних; встановлення їх хімічного складу; визначення технологічного призначення, часу, способу та місця виготовлення; встановлення вірогідного підприємства-власника досліджуваного матеріалу; вартісні оцінки вилученого ДІВ згідно офіційних каталогів їх легального використання.

Аналізуються особливості проведення експертних досліджень окремих речових доказів, вилучених з місця події: контейнерів для зберігання радіоактивних матеріалів, а також традиційних речових доказів, які в тій чи іншій мірі зазнали радіоактивного впливу. Криміналістичні дослідження ДІВ по критеріях родової, групової належності мають враховувати природу та категорії радіоактивних матеріалів. Їх ідентифікація потребує застосування спеціальних ядерно-фізичних методик.

Підрозділ **3.3. «Особливість використання ядерно-фізичних методик на досудовому слідстві»** містить систематизацію ознак для ідентифікації радіоактивних матеріалів. В першу чергу характеристичних ознак ядерного випромінювання ізотопів, з яких вони складаються: їх сорт та енергетичний спектр, які можуть бути встановлені лише ядерно-фізичними методами. Їх використання на етапі досудового слідства дозволяє встановити хімічний, домішковий та ізотопний склад, співвідношення компонент, наявність та інтенсивність α -, β - чи γ - випромінювання вилучених матеріалів.

Наявні ядерно-фізичні методи умовно можна поділити на класи *інтегральних* та *диференціальних* методик. До *інтегральних* методик можна віднести такі, що встановлюють чи є взагалі речовина радіоактивною, а якщо так то визначають тип та сумарну активність випромінювання ядерних частинок. Роль *диференціальних* методик – ідентифікація радіоактивних джерел та встановлення кількісних показників, – сорту та кількості ізотопів.

Розглянуто апаратурні можливості методу ядерної γ - спектрометрії для розробки аналітичних експертних та неруйнівних методик ідентифікації радіоактивних матеріалів.

Підрозділ **3.4. «Значення ядерних судових лабораторій при розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів»** окреслює перспективи розвитку судової експертизи у справах злочинів з використанням радіоактивних матеріалів, зокрема, в рамках ядерних судових лабораторій.

Зокрема, визначено цілі ядерних судових досліджень, вводиться термін *ядерна атрибутика*, що включає широкий набір даних про об'єкт дослідження: фізико-хімічна, фазова специфікація вилученого ядерного матеріалу, знання про методи його виготовлення та обробки, сфер застосування.

Результатом ядерного дослідження також є висновок про ступінь небезпеки ядерного інциденту, тобто, встановлення рівня суспільної загрози події та можливого ризику для безпеки громадськості та працівників правоохоронних органів, які задіяні при його розкритті та розслідуванні. Такий аналіз має враховувати категоризацію ядерних та радіоактивних матеріалів. В рамках ядерного судового аналізу пропонується порядок та часова послідовність застосування ядерно-фізичних методів дослідження для різних категорій радіоактивних матеріалів в залежності від їх активності, кількості, наявності короткоживучих ізотопів.

ВИСНОВКИ

У дисертації вперше здійснено комплексне дослідження особливостей криміналістичного та процесуального провадження при розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів, забезпечення ядерної безпеки, повноти вітчизняної та міжнародної правової бази, обґрунтовано доцільність використання нових ядерно-фізичних методик на етапі судової експертизи, створення ядерних судових лабораторій.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновки, які мають значення у теоретичному та практичному планах:

1. Слід розрізняти правову відповідальність за незаконні дії з радіоактивними речовинами як ДІВ та ядерними (подільними) матеріалами для створення ядерних вибухових пристроїв. Соціальні загрози злочинного застосування радіоактивних матеріалів можуть бути враховані в рамках 5-ти ступеневої схеми категоризації, запропонованій МАГАТЕ.
2. Доцільно доповнити кримінально-процесуальну базу врахуванням медико-санітарних нормативів забезпечення радіаційної безпеки діяльність правоохоронних органів при розслідуванні злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів: правовий статус, робоче місце, регламенти діяльності.
3. Судово-медична експертиза оцінки шкоди здоров'ю людини від незаконного опромінення ДІВ має враховувати особливість біологічної дії ядерного випромінювання, що узагальнено в санітарно-медичних нормативах поняттями стохастичних та детермінованих наслідків.
4. Вітчизняне ядерне законодавство орієнтована, в основному, на регулювання безпеки АЕС та подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Злочинність у сфері обігу радіоактивних матеріалів не виділена в окрему форму злочинних діянь. Термін *ядерна злочинність* більш точно здатний охарактеризувати сукупність злочинів у сфері поводження з радіоактивними матеріалами.
5. Адаптація норм міжнародного ядерного права в структуру національного законодавства України є важливим чинником формування єдиних правових та криміналістичних оцінок злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів, покращення ефективності боротьби з ними. Важливим є підвищення ступеня взаємодії правоохоронних органів різних країн, особливо, сусідніх для запобігання незаконній міграції радіоактивних матеріалів.
6. Встановлено загальні та спеціальні елементи криміналістичної характеристики злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів. Криміналістична класифікація базується на специфічному понятті предмету, мотивів злочину, суб'єкта та об'єкта посягання, способів злочинної діяльності. Підкреслюється особливість предмету злочинності як спеціальні знання, чи *know-how*, на які не акцентується увага правоохоронців.
7. Існує невідповідність нормативно-правової бази діяльності державних органів при виявленні радіоактивних матеріалів з діючим кримінально-процесуальним законодавством. Суперечливим є надання законодавцем місцевому органу виконавчої влади координуючої функції по організації взаємодії правоохоронних органів, митниці та інших державних органів, які здійснюють діяльність в даній сфері.
8. Особливість проведення слідчих дій при розслідуванні вказаних злочинів потребує залучення спеціаліста для ідентифікації, поводження та забезпеченні медико-санітарних регламентів роботи з радіоактивними матеріалами.
9. Для проведення судової експертизи радіоактивних матеріалів можуть бути залучені лише установи, що мають відповідну ліцензію

Держатомрегулювання України. Базовою експертною установою в даній галузі є Інститут ядерних досліджень НАН України.

10. Особливий характер злочинності у сфері обігу радіоактивних матеріалів потребує введення в практику судово-криміналістичного дослідження ядерно-фізичних методик ідентифікації та категоризації радіоактивних матеріалів.
11. Перспективи криміналістичних досліджень радіоактивних матеріалів пов'язані зі створенням мережі ядерних судових лабораторій. На їх основі має формуватися національна база даних про радіоактивні матеріали, вилучених з незаконного обігу, інформація про їх походження, технології виготовлення чи використання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Маслюк О.В. Проблеми сучасного стану боротьби з незаконним поширенням радіоактивних матеріалів в Україні /О.В.Маслюк // Актуальні проблеми політики. – 2004. – № 20. – С. 228 – 235.
2. Біленчук П.Д. Идентификация естественных и искусственных радиоактивных материалов методами ядерной γ -спектрометрии /П.Д.Біленчук, О.В. Маслюк, О.О. Парлаг // Криминалистика и судебная экспертиза: Межвед. научно-метод. сб. – 2004. – Вып. 52. – С. 239 – 248.
3. Маслюк О.В. Перспективи транскордонного співробітництва для протидії ядерній злочинності: юридична та технічна складові /О.В. Маслюк // Проблеми європейської інтеграції та транскордонного співробітництва: зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 29–30 вересня 2005 р./М-во освіти і науки України. – Луцьк: РРВ „Вежа”: Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2005. – С. 106 – 112.
4. Маслюк О.В. Особливості протидії ядерній організованій злочинності у Європейському правовому просторі: роль України /О.В.Маслюк // Науковий вісник Львівського юридичного інституту. – 2005. – Вип. 3. – С. 96 – 101.
5. Біленчук П.Д. Використання сучасних ядерно-фізичних методик у боротьбі зі злочинами пов'язаними з незаконним поводженням з радіоактивними матеріалами / П.Д. Біленчук, О.В. Маслюк // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 квітня 2004 р. , част.2/М-во внутрішніх справ України. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. –С. 124 – 134.
6. Біленчук П.Д. Тіньовий ринок ядерних матеріалів: сучасний стан та нові загрози /П.Д. Біленчук, О.В. Маслюк // Актуальні проблеми політики. – 2005. – № 26. – С. 33 – 38.
7. Біленчук П.Д. Сучасний стан та проблеми боротьби з незаконним поширенням радіоактивних матеріалів в Україні /П.Д. Біленчук, О.В. Маслюк// Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю: зб. наук. праць за матеріалами міжвузівської науково-

- практичної конференції студентів, курсантів і слухачів, 30 квітня 2004 р./ М-во внутрішніх справ України. – Донецьк: ДЮІ МВС при ДонНУ, 2004. – С. 64 – 74.
8. Маслюк О.В. Проблеми правової ідентифікації ядерної злочинності /О.В.Маслюк // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск, Т.2.:– К. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005.– С. 228 – 233.
 9. Маслюк О.В. Загрози ядерного тероризму та роль України в системі міжнародної безпеки /О.В.Маслюк // Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави. Інформаційно-аналітичний бюлетень. – К.: Міжнародна антитерористична єдність. – 2006. – С. 57 – 60
 10. Маслюк О.В. Ядерний тероризм – глобальні загрози та національні особливості їх протидії // Офіційний сайт Одеського інформаційно-аналітичного центру проблем боротьби з організованою злочинністю при Одеській національній юридичній академії – 2006 <http://www.inter.criminology.org.ua/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=516>.
 11. Біленчук П.Д. Особливості розслідування злочинів пов'язаних з порушенням правил поводження з радіоактивними матеріалами: проблеми і перспективи / П.Д. Біленчук, О.В. Маслюк // Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: відп. ред. П.Д. Біленчук. – К.: МАУП, 2007. – С. 475 – 495.
 12. Маслюк О.В. Криміналістичні аспекти міжнародного співробітництва у боротьбі з проявами ядерної злочинності /О.В. Маслюк // Проблеми європейської інтеграції та транскордонного співробітництва: зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2007 р., Т.1/М-во освіти і науки України. – Луцьк: РРВ „Вежа”: Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2007. – С. 225 – 229.

АНОТАЦІЯ

Маслюк О.В. Розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Київський національний університет внутрішніх справ, Київ, 2008.

Дисертаційне дослідження присвячено розкриттю криміналістичних, процесуальних і технічних аспектів розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів.

У дисертації визначені основні елементи криміналістичної характеристики та класифікації злочинів із використанням радіоактивних матеріалів. Виділено характеристичні ознаки радіоактивних матеріалів для експертних методик ідентифікації та оцінки суспільної небезпеки.

Розкрито особливості проведення слідчих дій при розслідуванні цього виду злочинів, взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального процесу, важливість використання спеціальних знань. Досліджено принципи побудови

міжнародного ядерного права та достатність національної правової бази при розслідуванні таких злочинів.

Показано, що перспективи криміналістичних досліджень вказаних правопорушень пов'язані зі створенням ядерних судових лабораторій та національної бази даних злочинів із застосуванням радіоактивних матеріалів.

Ключові слова: ядерні та радіоактивні матеріали, розслідування, категоризація, злочинність, класифікація, ядерно-фізичні методики, ідентифікація, ядерні судові лабораторії.

АННОТАЦІЯ

Маслюк А.В. Расследование преступлений в сфере обращения радиоактивных материалов. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Киевский национальный университет внутренних дел, Киев, 2008.

Диссертация посвящена раскрытию правовых, криминалистических, процессуальных и технических аспектов расследования преступлений в сфере обращения радиоактивных материалов на современном этапе. Установлено, что преступность с использованием радиоактивных материалов не выделена в отдельную форму общественно опасной деятельности. В результате рассмотрения ее главных признаков и проведения криминалистической классификации преступлений в сфере обращения радиоактивных материалов предложено объединить всю совокупность общественно опасных форм деятельности в данной области понятием ядерная преступность.

В диссертации установлено основные и специальные элементы криминалистической характеристики преступлений в сфере обращения радиоактивных материалов. Выделено характеристические признаки радиоактивных материалов для экспертных методик идентификации, оценки общественной опасности и нанесенных убытков при их несанкционированном использовании. Указано, что экспертно-криминалистические исследования должны учитывать 5-ти ступенчатую схему категоризации радиоактивных материалов, источников ионизирующего излучения и оружейных ядерных материалов, предложенную МАГАТЭ. Такая же категоризация должна быть основой разработки норм уголовной ответственности при расследовании преступлений в сфере обращения радиоактивных материалов. Проведено исследования современной конструкции международного ядерного права и полноту национальной правовой базы при расследовании данного вида преступной деятельности.

Раскрыты особенности проведения отдельных следственных действий при расследовании преступлений в сфере обращения радиоактивных материалов, взаимодействия следователя с другими участниками уголовного процесса, важность использования специальных знаний. Указано, что перспективы криминалистических исследований при расследовании преступлений в сфере обращения радиоактивных материалов связаны с созданием сети ядерных судебных лабораторий и национальной базы данных характеристик потребителя

радиоактивных материалов, как по специфике производителя и эксплуататора, так и изъятых из незаконного оборота.

Автором раскрыта связь работы с научными программами, планами и темами, определены цель, объект и предмет исследования, перечислены задачи и методы исследования, обозначен личный вклад, а также апробация результатов исследования, публикации и структура работы.

В ходе подготовки диссертации сформулирован перечень научных теоретических положений и практических рекомендаций, которые базируются как на обобщении существующих теоретических разработок, так и на результатах проведенных автором исследований.

Отдельные теоретические положения, выводы и предложения проведенного автором исследования вошли составными элементами в учебный процесс Киевского национального университета внутренних дел.

Ключевые слова: ядерные и радиоактивные материалы, расследование, категоризация, преступность, классификация, ядерно-физические методики, идентификация, ядерные судебные лаборатории.

SUMMARY

Maslyuk O.V. Investigation of crimes on field of radioactive materials using.
– Manuscript.

Thesis for Candidate of science degree of jurisprudence in speciality 12.00.09. – criminal process and criminalistics; judicial expertise. – Kyiv National University of Internal Affairs, Kyiv, 2008.

The thesis of dissertation is devoted to the criminalistic, processual and organizational problems of crimes investigating on the field of radioactive materials using.

In this thesis the author considers the main elements of criminalistic characteristic and classification of the crimes with using of radioactive (nuclear) materials. The characteristic features of radioactive materials impotent for their forensic identification, and social threats evaluation were mark out.

Author develops the peculiarities of the investigative activity in the presence of inquest into such sort of crimes, mutual exchange activities of an investagor (investigator) with other participants of criminal process and significance of special knowledge using.

In the thesis the principles of international nuclear law construction and question about sufficiency of the national legal foundation in the inquest into this sort of crimes are researches.

It is shown that the perspectives of the criminalistics investigation of such sort violation law's are connected with nuclear forensic laboratories creation and making the national data bank of crimes with using of the radioactive materials.

Key words: nuclear and radioactive materials, investigation, categorization, criminality, classification, nuclear physics methods, identification, nuclear forensic laboratory.